

Soltész Márton

A vádlott: Ady Endre

Perújítás – kérdőjelekkel¹

Makkai Sándor emlékének

„Rettenetes elgondolni.
Meghamisítják
Életed minden jelentését.”
(Móricz Zsigmond)²

2019 decemberében Erős Kinga, a Magyar Írószövetség frissen megválasztott elnöke fölkért, hogy egy húsz perces előadás keretei között ismertessem az Ady Endre körül gyűrűző napi „viták”, ideológiai huzavonák természetét. Előadásomat szekcióvezetőnk, az MMA MMKI tudományos főmunkatársa, Falusi Márton joggal nevezte elnöki értéklőjében pamfletnek – nem is szántam azt egyébként. Elkövettem ugyanakkor azt a hibát, hogy munkám írott, jegyzetekkel megterhelt-kiegészített változatát a *Literatura* című szakfolyóiratnak adtam le, mégpedig abban a reményben, hogy az élőszóbeli előadás stílári és retorikai fogásait valamelyest visszanyesve, végül is egy semleges fórumon mondhatom el véleményemet e rendkívül kényes kérdésben. Lektorom azonban (kinek személyére nyilvánvalóan fény derült 35 000 leütésnyi lektori jelentéséből, melyben elsősorban a saját műveire történő hivatkozásokat hiányolta, s akinek nevét természetesen nem írom ide) teljesen félreértette szándékomat. Békés Márton, Kőbányai János, Orbán János Dénes és Schmidt Mária nevének leírását, gondolataik, véleményük, műveik megidézését – a kortárs diskurzus atmoszférájának ismertetése, a Raffay-jelenség megértésére irányuló őszinte, pártatlan szándék helyett – egyszerű törleszkedésnek, helyezkedésnek, úri kegyek kajtatásának tekintette, s óva intette a lap szerkesztőit, hogy dolgozatomat megjelentessék. Mint írja: „A Soltész-írásban mégis (váltakozva) több ízben eszmetörténeti igazságmagvak is és szakmailag helytálló megállapítások is előkerülnek, aminek (a dolgok menete szerinti árnyaltsága s nem fekete-fehér mivolta mentén) már-már örülne végre az olvasó, ha nem Kőbányai Jánosok s hasonló nevek kerülnének folyamatosan szóba, mi több közvetetten helyzetbe e lapokon. Érteni vélem, hogy az MMA és az Írószövetség kon-

ferenciáján (ráadásul az MMA ösztöndíjasaként!) a hallgatóság bizonyos tagjai felé is gesztusokat kellett tenni, meg kellett futni az elvárt tiszteletköröket, megadni a császárnak, ami a császáré. Ott – hogy úgy mondjam – nem lehetett csupán egy Veres Andrásra, Tverdota Györgyre, netán egyéb »megbízhatatlan« szerzőkre, monográfusokra hivatkozni... De az, hogy mellette/mellettük Ady megítélésében, korszakos szerepe megerősítésében a »tutit« megmondóvá egy Orbán János Dénes avanszálódik, az ellen alighanem a véleményazonosságban itt egy polcra helyezett értekezők tiltakoztak volna a leginkább.” E bevezető sorokkal tehát alapvető félreértéseket szeretnék eloszlatni: írásom véglegesítésekor nem tekintettem feladatomnak sem az Ady személyével és életművével kapcsolatos tendenciózus félremagyarázások, indirekt tévedések filológiai alaposágú cáfolatát, sem a szakirodalom összegző igényű bemutatását. Dolgozatomat vitacikknek szántam és szánom ma is, melynek lábjegyzeteiben mindössze saját véleményem kontrollanyaga jelenik meg, valamint a kortárs kultúrpolitikai diskurzus valósága tárja fel a maga sajátos arcát.

*

30 évvel a „rendszerelváltás” után Ady Endre, Illyés Gyula és más íróink-költőink életműve, megítélése ügyében különböző egyének és érdekcsoportok perújrafelvételt követelnek.³ Egészséges jelenség volna ez tulajdonképpen, ha távlatosabb célt találna, mint az eszmei-ideológiai és történeti-magánéleti leleplezés. Mintha csak a „prózaforodulat”-ot kísérő teoretikus kritika önhitt, fölényes hangját hallanánk ismét – annak fölkészültsége, elméleti igényessége, nemzetközi perspektívája nélkül. Nem a történeti érdeklődés erősödése, a filológia sajátos

reneszánsza miatt aggodalmaskodunk tehát. A diszkontinuitás roncsoló, torzító ereje az, amely ellen szót kell emelnünk. Hiszen a párthű irodalomtörténészek és ideológusok (a Király Istvánok, Pándi Pálok és Nagy Péterek) helyét – 30–40 évnyi szünet után, negligálva Kenyeres Zoltán,⁴ Sipos Lajos, Veres András, valamint az ifjabb nemzedék, Herczeg Ákos,⁵ Szénási Zoltán és más szakértő irodalmáraink Ady-kutatásait – magukat független, lobbierdekektől mentes, keresztény-konzervatív kritikusként geráló eszmetörténészek, botcsinálta tudósok és újságírók kívánják átvenni. Csakhogy igazukat bizonygatva-védelve a Beke Albertok, Raffay Ernők, Szakács Árpádok és Takaró Mihályok több kárt okoznak, mintha hallgatnának: kiélezett programcikkeik, gyermekigirigységtől átítított, egymást idézgető „monográfiáik” jottányit sem mozdítják elő, segítik vagy artikulálják az irodalmi élet egészséges önértelmező munkáját, holott a szekunder irodalmi tevékenységnek pontosan ez volna a feladata.

E szomorú kulturális kútmérgezés egyik ékes példája Raffay Ernő Ady-sorozata, amely – a Takaró által kijelölt nyomvonalon haladva,⁶ kollégája premisszáit radikalizálva – a szabadkőművesek uszályába került Ady erkölcsi-politikai dekonstrukcióját tűzi célul. Szerzőjének azonban éppúgy belétörök a bicskája az életműbe, mint annak idején Király Istvánnak, aki a Révai-féle „két-meggyőződésű forradalmiság”⁷ és a „küldetéses népiség” végpontjai között igyekezett fölépíteni a maga szocialista hőst.⁸ Király „költészete”, mai fülnek nemegyszer komikus retorikája mellett ráadásul eltörpül Raffay „zsurnalisztikája”, melynek érdekessége, provokativitása, eszmetörténeti igazságmagja⁹ fölött mindvégig ott lebeg a kérdés: miért? Mi célból? Mit ad hozzá levéltári kutatásokkal aládúcolt vádirata Ady-képünkhöz? Mennyiben magyarázza-minősíti azt a művészi teljesítményt, amely miatt Adyval *egyáltalán* foglalkozni kell és érdemes ma is, s amelyet – hogy csak a legfrissebb példát említsem – az *Ady megmondja* című publicisztikakötet szerkesztője, Király Levente válogatása híven tükröz?¹⁰

Hadd hivatkozzam itt egy párhuzamos példára. Kosztolányi Dezső politikailag fertőzött publicisztikai rovatának szakszerű kiadását – melyet Arany Zsuzsannának köszönhetünk –,¹¹ hál’ istennek, nem követte a művésztől s életművétől való radikális elfordulás, igaz, nem is ez volt a forráskiadás célja. Nem protestált egyetlen kolléga sem az oeuvre kritikai kiadásának folytatása – Kosztolányi levelezésének sajtó alá rendezése – ellen, szemben azokkal, akik néhány évvel ezelőtt szót emeltek Adynak a Tokaji Írótabor első világháborús tematikájában

Ady halottas ágyán

betöltött címszerepe miatt.¹² „Akár mulatságosnak is tekinthetjük azokat a bűvészmutatványokat, ahogy Adyt [...] zsidóbérencből előbb zsidók balckjává, majd áldozatává minősítették át” – írta Veres András egy kilencvenes évek végi tanulmányában Szabó Dezső és Szekfű Gyula korjellemző „bírálatait” értékelve.¹³ Csakhogy Veres dolgozatának megjelenése óta alaposan átrendeződött a kulturális mező. A Beke Albertok és Raffay Ernők célja mintha más volna – radikálisabb és irreálisabb, mint elődeiké. Nem a tisztánlátás, hanem a száműzés: a kiátkozás és boszorkányégetés – valamiféle szentori igazságtétel, amely evidensen föltételezi az igazság ismeretét és birtoklását. A múltat végképp eltörölni szándékozó munkásmozgalmi eszmeiség, az *Internacionálé* jelszava fordul a visszajára itt, hiszen a „kulturharc” e korszerűnek hitt vállalkozásai a jövőt törlik el végképp. S ami a legfájóbb – ha szabad megelőlegeznem előadásom mondanivalóját –: nem adnak sem eszmei, sem erkölcsi, sem esztétikai-poétikai alternatívát cserébe.¹⁴ Horváth Jánosra, Szekfű Gyulára, Németh Lászlóra és más – általuk megfellebbezhetetlennek ítélt – tekintélyekre hivatkoznak, s közben elfedik-elfeledik a lényegét, amelyet Radnóti Sándor már a rendszerváltás pillanataiban kimondott: „e személyében nagyon kétes erkölcsű ember költészetében erkölcsi diadal van”.¹⁵

„Felvetődhet a kérdés, számít-e egy elvakult partizán, egy magányos szélsőséges, nem személyeskedés-e vele külön foglalkozni?” – szegezte önmaga ellen egy Takaró Mihály állításait interpretáló bekezdésében Arató László kollégám.¹⁶ Meg kell erősítenem: lépéskényszerben vagyunk. Ez már nem személyes, nem is szűken vett irodalomszakmai kérdés. Kiemelt nemzeti ügy.

*

Raffay Ady-könyveinek mondanivalója viszonylag egyszerűen összefoglalható. Egy – vagyis inkább a – nagy szabadkőműves világ-összeesküvés bábjaként, a magyarországi modernizáció jelszava alatt tevékenykedő nemzetrongáló, hazaáruló idegen faj előretolt helyőrségeként, a zsidó-liberális-kommunista lobbi ideológiai ökleként, majd végül – megengedően – amolyan „eltévedt lovas”-ként mutatni be, leplezni le Adyt. Szánakozni egy jobb sorsra érdemes, tehetséggel gazdagon megáldott, jellemét tekintve ellenben kihívásokkal küszködő fiatal magyar költő sorsa felett, aki egyetlen korszakában alkotott mindössze remekműveket.¹⁷ Ekkor, 1908-ban, *A duk-duk-affér*¹⁸ idején, visszafordult a magyarsághoz, az „ezeréves magyar kultúra”¹⁹ szellemi s a „keresztény és magyar nemzetállam”²⁰ politikai princípiumaihoz, s megírta az idegen faj ideológiai fojtását legyűrni igyekvő lélek legszebb valóságait, az *Ady Endre és a Nyugat* kötet összegző fejezetében idézett *Jön az Isten* („Ádám, hol vagy?”) és *Amikor az Úr jött* (*Az Úr érkezése*) című istenes verseit.²¹ Ám a Martinovics páholyhoz csatlakozó pénzéhes,²² „erkölcstelen”²³ fiatalember utóbb mégis alulmaradt az egyenlőtlen tusakodásban, képtelen lévén kiugrani szabadkőműves keresztapáinak öleléséből. Ami nem csoda, hiszen „nem voltak sem anyagi, sem erkölcsi, sem világnézeti fogódzói az egészséges és természetes kiugrási szándék megvalósítására.”²⁴ A „gyors ütemben elzsidósodó szabadkőműves szervezet a Magyarországra beköltöző zsidóság harci eszközévé válik a keresztény magyarság és ennek állama, a Magyar Királyság ellen”,²⁵ Ady pedig („ritka világos pillanatai”²⁶ dacára) mindvégig fegyvertárs és – mint ilyen – *bűntárs* marad e nemtelen küzdelemben. Arcpirítóan silány politikai verseit (*Robanunk a forradalomba*, *A csillagok csillaga* stb.) és militáns publicisztikáját (*Egy kis séta*, *Korrobóri* stb.) a progresszív zsidómafia szolgálatába állította.

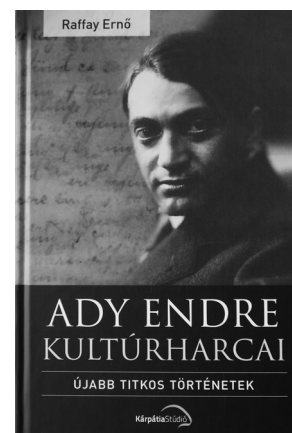
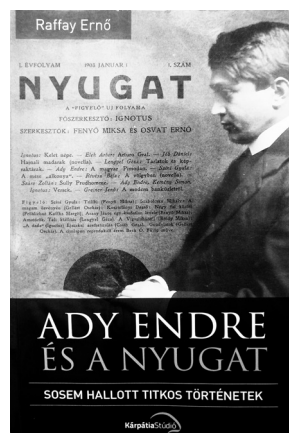
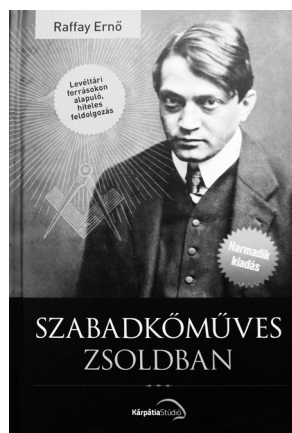
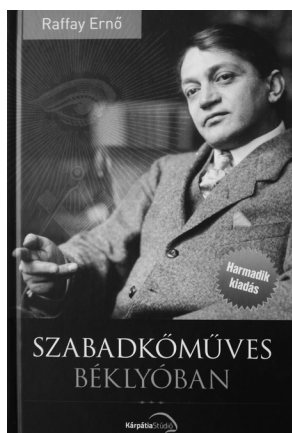
Szegény Füst Milán 1929-es, látnoki érvényű soraira már senki sem emlékezik. „[P]olitikai szövegeként használták kifakadásait, amelyek szocialistának s nemzetvédőnek egyaránt jól szolgáltak. Mivelhogy épp e rossz [politikai] versekben mindenféle feltalálható, amire jobb- vagy baloldali politikusnak csak szüksége lehet. Tagadom, hogy e versekből bárki is [...] megállapíthatná, hogy Ady hanyadán volt politikai véleményével.”²⁷

Hogy Raffay koncepciója alapjaiban inog, nem szükséges hosszan bizonygatnom – e kritikai munkát a kortárs történetírás már elvégezte helyettem. „Az, hogy szabadkőművesek döntöttek a Monarchia sorsáról (kint és bent), a klasszikus politikai mítoszok (vagy ha úgy tetszik, az új évezred első

évtizedének divatosabb kifejezésével: konspirációs teóriák) közé tartozik – írja méltán nagy sikerű könyvében Ablonczy Balázs. – A szabadkőműves összeesküvés képét már Raoul Girardet²⁸ is számba vette úttörő munkájában. Újabb felbukkanása és tematizációja azt jelzi, hogy visszatérően vannak bizonyos, két világháború közötti gondolkozási sémák a magyar közvélemény egyes csoportjaiban is.”²⁹ (Utóbbi alátámasztására elegendő felütnünk Szájer József európai parlamenti képviselő 2019. március 4-i, az Eötvös József Előadások keretében elhangzott beszédének csinos kiadását. „Az, hogy országunk a kereszténység egyedüli és utolsó védőbástyája, az a magyarok nemzetének alaptörténete, történelmünk fundamentális mítosza, ahogy ma mondjuk, központi narratívája” – szögezi le naiv szentimentalizmussal a honatyá.³⁰)

Természetesen nem szándékozom mentegetni, mosogatni Adyt – a halottnak nincs rá szüksége, magam kultuszkutató nem vagyok, az életmű élő szövetén pedig – ha szabad egyszerre ironikusan és patetikusan fogalmaznom – úgysem vérzik át e kortárs kultúrharc „igazsága”.³¹ Ady beteg ember volt – pszichésen, fizikálisan egyaránt. Amint azt *A magyar Pimodán* című elbeszélésében Tas Péter szájába adta: „Az alkohollal, érzésekkel és versekkel élő ember a szeszélyes impulziók szeszélyes, beteg akrobatája”.³² Anyagi-egzisztenciális kiszolgáltatottságát, a kötődési és bizonyítási kényszerektől a paranoid, xenofób és narcisztikus elfogultságokig terjedő neurotikus zavarait kár volna tagadni.³³ Kérdés: vajon az életmű arányait, költészet-, irodalom- és kultúrtörténeti súlyát tekintve mekkora jelentősége volt-van ezeknek az emberi tényezőknek. Raffay Ady-víziójával kapcsolatban ugyanis éppen az a fő kifogásom, hogy a történész végzettségű kutató képtelen a humán faktor és az eszmetörténeti szempontból (is) releváns kutatási tárgy következetes szétválasztására. Mint kiváló pályatársam összegezte: „Raffay művei és országszerte tartott előadásai valójában az általa olvasott és válogatott szabadkőműves dokumentumok tendenciózus kivonatai, mindenféle társadalomtörténeti háttérismeret és forráskritika nélkül, amelyekhez a szerző aktuálpolitikai vagy pályatársait – rendszerint névtelenül – dehonesztáló megjegyzéseket fűz.”³⁴

Raffay valószínűleg tisztán eszmetörténeti művet kívánt alkotni. Ady történelmi szerepének kétségbevonása³⁵ és politikai szerepvállalásának (a „nemzetvesztők zsoldosa” kép) kifejtése közben azonban esztétikai-irodalomtörténeti értékítéletet is megfogalmazott. Szerb Antalt bírálva például ekként summázta álláspontját:

Torz megközelítés: Babits vagy Kosztolányi Ady miatt az, aki? Ady miatt lett olyan az ő költészetük, amilyen? Helytelen megállapítások. Szerb mondanivalóját tulajdonképpen nem lehet komolyan venni – azonban a helyzet [az], hogy naiv, a lényegét nem tudó-látó irodalmárok, történészek és hivatásos ideológusok ezt az Ady-képet sújkolják [sic!] már száz éve.³⁶

Talán nem szükséges hosszabban idézmem Sipos Lajos ma is felkavaró korai Babits-könyvét,³⁷ Veres András Kosztolányi Ady-komplexumát tárgyaló filológiai regényét³⁸ vagy Józán Ildikó tanulmányát a magyar *Romlás virágairól*,³⁹ hiszen – különösen irodalmár körökben – nem szorul bizonyításra, hogy Szerb Antal félreinterpretaált sorai arra a nyelvi és társadalmi forradalomra, arra a kulturális kontextusra utalnak, amelynek Ady igenis (g)erjesztője volt (gondoljunk csupán *Irodalmi háborgás és szocializmus* című, 1909-es írására).⁴⁰ Orbán János Dénes szavait idézve: „Ady után már nem lehetett úgy írni, mint előtte, Adynak köszönhető az, hogy a magyar költészet kimozdult a Petőfi és az Arany géniuszt követő tehetetlenségből, majd újabb géniuszoknak nyitott terepet.”⁴¹

*

Mielőtt azonban közelebből szemügyre vennék Raffay koncepcióját, vessünk egy pillantást arra a közéleti-politikai és tudományos közegre, összefüggésrendszerre, amelyben (és amelynek sajátos körülményei között) ezek a könyvek – merthogy egy egész sorozatról van szó – megjelentek, megjelenhettek. A *Szabadkőműves béklyóban* (2014), *Szabadkőműves zsoldban* (2014), *Ady Endre és a Nyugat* (2017), végül az eddigi utolsó, tavaly megjelent *Ady Endre kultúrharcai* (2019) egytől egyig Szakács

Árpád kiadójánál, a Kárpátia Stúdió műhelyében láttak napvilágot. Sőt, amint az a szerző egy 2018-as előadásából kiderül, maga Szakács, a Magyar Idők hasábjain 2017–18 folyamán publikált, sok szempontból gondolatébresztő, másfelől legalább annyira bántó, szakmaiatlan és elhamarkodott cikksorozat szerkesztője rendelte meg őket; utóbb ő lett a sorozat szerkesztője, sőt, a kötetek címét is maga adta. Mint Raffay elmondja: Szakács kereste meg, mi lenne, ha – idézem – „ezt az »Ady és a szabadkőművesség« témát földeríteném”. Ugyanitt mondja ki – Vezér Erzsébet,⁴² Veres András,⁴³ Babus Antal,⁴⁴ Szlovikné Berényi Márta⁴⁵ és Kupán Árpád⁴⁶ után ki tudja, hányadikként – azt is, hogy a költő mindössze 3 (valójában 4⁴⁷) alkalommal vett részt páholymunkán. Végül mégis Deutsch, Jakobovics, Veigelsberg, Roth, Rosenfeld, Rosenberg, Kohn, Neussbaum, Fleischmann, Adler, Blau, Fleischer, Neumann, Weisz, Schlézing, Grósz, Weltner, Reinitz, Löwinger, Bernstein Ochajem, Schön Ezékiel, Schön Sámuel, Bauer Herbert és társaik igájába került, majd zsoldjába lépett: „szellemi rab-szolgájuk lett”...⁴⁸

Közelebből most csupán e kvartett harmadik darabjához, a 2017-es *Ady Endre és a Nyugat* című kötethez fűznék néhány tétova megjegyzést. Kissé bulvár ízű alcíme szerint „Sosem hallott titkos történetek” kerülnek itt az olvasó elé. „Én egészen más címet adtam” – mentegetőzött a szerző fent idézett előadásában, majd hozzátette: „minden könyvemnek a kiadó mindig más címet ad, de hát mindegy.”⁴⁹ Raffaynak, úgy lehet, mindegy – a jelenség szempontjából azonban korántsem elhanyagolható ez az aprócska körülmény. Hiszen nyilvánvaló: *A kultúra diktatúrája* című kötet⁵⁰ társszerzőjének, a kultúrharc kezdeményezőinek programjába illeszkedik Raffay Ernő munkája; a kultúrharc mint akció és reakció kontextusában, vagyis ideológiai-kultúrpolitikai béklyóban, zsoldban születtek, szü-

letnek és kerülnek piacra ezek a művek. Borítójukkal, stílusukban, beszédmódjukban egyaránt a botránykönyvek „nemes” hagyományait követik, nem csoda hát, ha pillanatok alatt bestsellerré válnak, és sűrűn követik egymást az újabb és újabb utánnyomások. Csupán két mondatot idézek ízelítőül. „Ady alig kapott néhány megkeresztelt embert barátnak, akik viszont világnézeti szempontok miatt nem voltak túl kényesek a cimboráikra.”⁵¹ „Nos, e társaság tagjai között, például a Bodega nevű kocsmaszatánál valóban nagy volt az egy négyzetméterre eső erkölcsstelenek, szabadkőművesek és zsidó nemzetiségű emberek száma.”⁵² A hang, azt hiszem, valamennyiünk számára ismerősen cseng. Egy jól körülhatárolható csoport ízlését, igényeit kiszolgáló programszöveg tónusa ez. A tendenciózus értelmezés legszomorúbb példái Adynak *A Holnap* 1908. szeptember 29-i díszbemutatóján elhangzott beszédét elemző sorok. Míg a költő hiperbolikus futamiban kulturális forgatókönyveket villantott fel, az értelmező – retorikai érzék hiányában – minden szavát betű szerint értelmezte. Ugyan melyik épeszű kortárs gondolt arra, hogy Ady Homéroszt vagy akár Beöthy Zsoltot kívánja legyilkolni? Nos, amint a példa mutatja, az elmúlt évtizedek során született precedens erre is. „Ady, a »liberális, anarchista magyar« ki akarja irtani mindazt, amit eddig alkottak, főleg az itt említett magyarokat.”⁵³

*

Raffay műveinek sajátos kultúrpolitikai szituáltságából következik, hogy állításai rendre visszafordíthatók. Ékes példája e reciprocitásnak a Románul című lapban közölt 1913-as Octavian Goga-cikk (*Un anacronism: cultura națională maghiară*),⁵⁴ majd az annak kapcsán a Világ, a Huszadik Század, a Magyar Figyelő és a Nyugat hasábjain kibomló kultúrávita ismertetése.⁵⁵ Raffay kimutatja: a cikk fordítója, s egyúttal az egyik első kontroverzia szerzője, Braun Róbert „megbocsátja Goga antiszemitizmusát magyarellenessége miatt”.⁵⁶ Könnyen ellene szegezhetjük azonban, hogy Raffay ugyanekkor megbocsátja Goga magyarellenességét antiszemitizmusa miatt; másként fogalmazva: Braun ravasz „fajvédő”, „ön- és zsidómentegető” igyekezetének demonstrálása érdekében még román kollégája magyarellenességét is képes a szőnyeg alá söpörni. Talán nem vagyok egyedül, aki úgy véli, veszedelmesen paranoid logika az, amely föltételezi, hogy a Goga antiszemitizmusát elutasító zsidók – pontosabban: a zsidóságukban és magyarságukban egyként sértett értelmiségiek – nem önvédelemből cselekedtek (vitáztak, válaszoltak), hanem a politi-

kai-etnikai provokáció nyilvánvaló és aljas szándékával. (S akkor Goga lehetséges indítékait, a korabeli román politikai – nemzeti és nemzetiségi – kontextust még számításba sem vettük.⁵⁷)

Érvek és bizonyítékok, a korabeli szellemi áramlatok, politikai álláspontok higgadt okadatolása helyett ráadásul sejtéseit, kalkulációit rögzíti legtöbbször a kutató. „[A] Tisza [István]–Herczeg [Ferenc] páros – írja –, ki nem mondva ugyan, de hallgatólagosan mégis egyetért Goga megállapításainak azokkal a részeivel, amelyekben a román író a magyar irodalom nemzeti jellegének elvesztéséről, illetve elzsidósodásáról ír.”⁵⁸ Mint korabeli szem- és fültanúnak, bizonyára elhiszi mindezt a budapesti református egyetem professzorának a 113. oldalon külön is megszólított „keresztény, magyar olvasó” – akinek e könyv feltehetően íródott. De mit kezdhet a szöveg hitelességében mindaddig töretlen hittel bizakodó olvasó, amikor néhány sorral lejjebb azt találja: „maga Tisza gróf is egyetértett Goga cikkének megállapításaival”?⁵⁹ Ússe fel talán Tőkéczi Lászlónak a kötetvégi bibliográfiából sajnálatos mód kifejejtett Tisza-monográfiáját?⁶⁰ Vagy térjen napirendre e maszatalás felett, és lépjen tovább – hátha utóbb választ kap mind nyomasztóbb kérdéseire?

Az eddig elmondottakkal függhet össze, hogy a könyvben felhasznált-szemlézett (s talán a szükségesnél itt-ott gazdagabban is idézett) források válogatása nélkülöz minden átfogó, szintetizáló igényességet. Dolgozatom jegyzeteiben – a teljesség igénye nélkül – igyekeztem összegereblyézni, s legalább jelezni mindazt, ami a kötetvégi bibliográfiából hiányzik. Mert bár nem tekintem magam „konzervatív kutató”-nak, azt azért mégsem hiszem, hogy egy *Wikipédiáról* szedett idézet érvként volna használható egy értekező szövegben,⁶¹ ahogyan azt sem, hogy Tormay „Cecil” [sic!⁶²] *Bujdosó könyve* – amely rendkívül fontos dokumentum⁶³ – egzakt történeti forrásként értékelhető (s a téma iránt érdeklődő olvasónak ekként ajánlható) volna.⁶⁴ Nem meglepő, csupán magyarázat, hogy az önmagát hazánk öt legjobb történésze közt említő elemző változatlanul a barát–ellenség oppozícióban gondolkodik, ahogyan ezt nyilvános előadásaiban többször is kifejezésre juttatta.⁶⁵ „Hibátlan elemző logika”, „Szép gondolatmenet” – dicséri előbb Horváth Jánost;⁶⁶ „Megalapozott, helyes megállapítások” – veregeti vállon utóbb Szekfű Gyulát;⁶⁷ itt, az iskolás dicséret szintjén egyúttal le is zárva, be is rekesztve a diskurzust, mindenfajta szakmai argumentációt. S mivel koncepciója így kívánja, Octavian Goga teljesítményét is példaképeinek, saját kifejezését használva, „szellemi keresztapáinak” művéhez

méri. „[T]elitalát”⁶⁸ – állapítja meg egy helyütt „az erdélyi román nemzetiségű író”⁶⁹ provokatív vitairatát olvasva. Goga lesz ily módon e könyv tulajdonképpeni hőse, az elfogulatlan értelmiségi, aki „puszta ténymegállapításokat tesz”⁷⁰ – szemben Ignotusszal, ezzel a minden hájjal megkent nemzetközi csirkefogóval, a globális zsidómaffia fanatikus bértollnokával.⁷¹ A kötet centrumában – ha csak a számokat nézzük is – a Veigelsberg Hugóval foglalkozó 80 oldalnyi fejtegetés áll;⁷² itt lép színre végül, s kerül reflektorfénybe az utolsó 100 oldal erejéig a már említett Ady Endre – a „futottak még” (stílszerűen: *ártottak még*) kategória tragikus sorsú versenyzője. Raffay „folyamatelemzés”-nek nevezett módszere⁷³ kimutatja: Ady eszköz volt csupán – legitimációs eszköz a nyugatos akarnokok kezében. Ráadásul – mint a Martinovics páholy tagja – „»faltörő kos«-ként támadja nemcsak a magyar, keresztény nemzetállamot, hanem a magyar nemzetet és a keresztény egyházakat is”.⁷⁴ A páholytagság lesz tehát a *causa principalis*, amely mindent tisztáz és megindokol, elrendez és megmagyaráz – Benedek Elektől Ady Endrén át a Napsugár páholyt megalapító Schmidt Máriáig.⁷⁵

Amit olvashatunk – így Ady felvételi kérelme (melynek fotokópiáját a Magyar Nemzeti Levéltár munkatársa már évekkel ezelőtt közreadta az intézmény honlapján⁷⁶), a felvételi eljárás menetének részletezése stb. – a legnagyobb jóindulat mellett sem nevezhetők „titkos”-nak. Az Irodalomtörténeti Közlemények hasábjain Tiborc Zsigmond már 1960-ban közzétette a költő szabadkőműves fölvételével kapcsolatos korabeli tudósítást,⁷⁷ majd a következő évi első számban – Tiborc közlését kiegészítendő és pontosítandó – Szűcs László adatgazdag tanulmányban számolt be az avatási szertartás részleteiről, elsőként közölve a Raffay-kötet „nóvu-mát” jelentő folyamodvány s a támogatói állásfoglalások teljes szövegét is.⁷⁸ De ez a kisebbik baj. Sokkalta fontosabb és aktuálisabb a kérdés: miért szükséges Adyt zászlóra tűzve négykötetes sorozatot építeni a fent ismertetett szerény mondanivaló alátámasztására. Ha nem Adyról (vagy Ady ellen) szól a történet – hiszen Raffay szóban és írásban többször is világirodalmi nagyságnak nevezte az *Új versek* költőjét⁷⁹ –, akkor miért kerül rá neve és portréja minden egyes kötet borítójára? Így piacképesebb? Egy közismert – a mindenkori iskolai tantervekben szereplő – alkotó felkavaró, megosztó életrajzi narratívája marketing szempontból alkalmasabb az eszmetörténeti/politikaelméleti és ideológiai mondanivaló közvetítésére?

A recept mindenestre egyszerű: „1) állítsd be magad áldozatul, 2) ásd alá a legitimációt, 3) te-

remtsd meg a tekintély válságát, majd 4) kínálkozz az általad okozott krízis menedzserül” – foglalta össze találoán a legújabb kötetét Ady 1907-es sorával indító Békés Márton.⁸⁰ A munkának Raffay és köre természetesen még az elején tart: egyelőre a magyarság áldozat voltának bizonyításán van a hangsúly, s ennek történeti-politikai árnyalásáralátámasztására a szabadkőműves béklyóban táncoló Ady figurája valóban ideális. S ugyan mi volna meggyőzőbb a költő illegitim voltának demonstrálására, mint egy történeti-etikai megközelítés, amely a morális ítéletet történeti adatokkal hitelesíti – és viszont? „Szomorú, ám tény, hogy a magyar költészet tehetséggel megáldott alkotója emberként az erkölcsi gátlások teljes hiányának állapotába került.” „Az a helyzet, hogy Ady s Léda személyében két erkölcstelen, túlérzékeny ember került egymás mellé, s ez mindkettejüket lelki ronccsá tette egy idő után.” „Ady azonban soha, senki bajára-gondjára, s főleg lelkére nem volt kíváncsi. [...] semmi nem érdekelt, csak az, hogy mindenhol s mindig ő, és csak ő egyedül legyen a legnagyobb, a »sztár«, a zseni stb.”⁸¹

Raffay morális olvasatát egyik irányból a feltételezések,⁸² másik irányból a kulcsversek támasztják alá. A *Szeress engem, Istenem* című költeményről például megállapítja: „Egyértelmű, hogy [...] Az Ujság olvasóközönségének, sőt tulajdonosainak szóló üzenetként értékelhető.”⁸³ Nem ad okot fejtérésre, értelmezésre a *Robanunk a forradalomba* című szöveg négy szállóigévé vált sora sem. „Minden a Sorsé, szeressétek / Őt is, a vad geszti bolondot, / A gyújtogató, csóvás embert, / Úrnak, magyarnak egyként rongyot.” S mert Raffay koncepciójában e distinkciónak nincs helye, képtelen észrevenni, hogy Tisza István még e forradalmi versben is *emberként* jelenik meg, s csupán társadalmi osztály-hovatartozását („úrnak”) és politikai szerepvállalását („magyarnak”) célozza a költő bírálata. Igen: Ady – a maga korabeli meggyőződése alapján – a magyarságát vitatja el annak a vezetőnek, aki, dacolván a történelem haladásába vetett progresszív hittel, ellene dolgozik a társadalom mobilizálódásának, a feudális rendi kötelékek, a szociális szintkülönbségek feloldásának, s ilyképp a művelt, demokratikus európai hagyományokhoz való csatlakozásnak is. („Aki ellensége a haladásnak, a jobbra törésnek, az emberi szellem feltétlen szabadságának, hazaáruló, ha örökösen nem tesz is egyebet, mint a nemzeti himnuszt éneklé” – írja 1905-ös, *A nacionalizmus alkonya* című cikkében.⁸⁴) Az én szememben elsősorban ezt bizonyítja – ezt a harcos, korjellemző s persze esendő értelmiségi alapállást – a költő fölvételi kérelmében megfogalmazott indoklás is: „mi indított engem a

szabadkőművességbe való belépésre [...]: *életfelfogásom, tudományos meggyőződés, emberéletem*".⁸⁵

*

A 20. század legtermékenyebb Ady-kutatója, Király István 1958. április 11-én, egy Aczél Györgynél tett látogatása kapcsán jegyezte fel naplójába a következő sorokat. „[Aczél] nem ismeri a műveket, csak a pletykákat az emberekről. Azok alapján ítélt. Holott egyet világosan kell érteni, látni: *az ember a mű*”.⁸⁶ Magam is úgy vélem – s talán nem egyedülként –, hogy Ady életművének velejét versei és prózája adják (utóbbiról Kenyeres Zoltán Ady-monográfiájának második kiadásában olvashattunk nemrég gondos elemzést⁸⁷). Publicisztikájának történeti értéke és jelentősége vitathatatlan. Ám amikor Adyt, az alkotót vágyunk látva látni, e rendkívül terjedelmes és heterogén korpusztól el kell fordítsuk tekintetünket, s szépirodalmi műveit kell újraolvasnunk, azok kultúrahordozó, -teremtő, és -termékenyítő erejét-jelentőségét kell újra és újra mérlegre tennünk.⁸⁸ Kőbányai Jánost idézve: „Ady – és története – a verseiben érvényes, amelyekben mindig hű önmagához, amelyekkel azonos.”⁸⁹

Utaltam már előadásom elején ama kényelmetlen tényre, hogy mindazok, akik most kanonikus íróink „helyre tételén” fáradoznak, szobordöntögetéssel foglalatostkodnak, haragosan moralizálnak, lepleznek és denúciálnak, szomorú hiányt hagynak maguk után – amennyiben nem szolgál(hat)nak új alternatívával. Régóta töprengök, mi lehet kétségbeesett hadakozásaik magyarázata. Nos, Raffay Ernő most papírra vetett egy lehetséges választ. „A tehetetlenség szívesen búvik például az erkölcs mögé, mert magával is el szeretné hitetni, hogy az ő silány irigysége voltaképp nemes felháborodás.”⁹⁰ Önkéntelenül is Nagy László 1968-as sorai jutnak az eszembe: „Akik Ady Endrét az öröklétben sértegetik, a tördobálónak ne legyen irgalom. Nem főnséges, nem szent merénylők, csak a túrheteretlen nagyság ellen fenekedők. Labancnak is rosszak. Nem kapván mesterei áldást, beállnak a gyötretők-höz.”⁹¹

Végezetül az alternatíváról. Ahhoz, hogy a Trianon-kutató Raffay Ernő könyveinek eszmetörténeti igazságmagját megpillanthassuk (s itt most nem csak Ady-tetralógiájára gondolok⁹²), látnunk kellene mindazt, ami az általa több-kevesebb hűséggel és higgadsággal bemutatott eseményekből a magyar társadalom történetének későbbi fázisaiban kibontakozott.⁹³ „Messze a jövőben sejlett még ekkor a 20. század számos eljövő, későbbi rémsége: Auschwitz, Lidice, Hiroshima, Chile – írja egy 1977-

es Ady-tanulmányában Király István. – De az első világháború ezeknek volt mintegy főpróbája: a nyitó aktusa. Az imperializmus első ízben itt mutatkozott be. A költői mélyre-látás ezt érezte meg.”⁹⁴ Nemzet és nemzetiség, migráció, emigráció és asszimiláció, királpárti és monarchia-hű, liberális és demokratikus ethosz, konzervatív és modern minőségismény – e kulcsfogalmak (s egyúttal kulcskérdések) nem vázolhatók hitelesen, s nem intézhetők el egy olyan szűk tematikus keresztmetszetben, mint a magyarországi szabadkőművesség. Még tisztázott, gondosan definiált fogalmak mellett sem járható ez az út – amelyről az *Ady Endre és a Nyugat* esetében persze szó sincsen. Raffay könyve több helyütt egyszerűen és evidensen „migráns”-nak nevezi a zsidóságot – hol faji, hol (Kovács Alajos statisztikáira hivatkozva) vallási-felekezeti alapon „definiálva” e „típust”⁹⁵ –, vagyis egy ideológiailag terhelt, pejoratív aktuálpolitikai kifejezést alkalmaz egy történeti objektívást kívánó szakmai analízis során.⁹⁶ (A harc a két világháború között – pontosan látta ezt Jakov Katz⁹⁷ – a modern értelemben vett *nemzet* fogalma körül dúl, amely a véleményformáló érdekcsoporttól, „politikai test”-től függően a „nemzetté válás” és a „nemzethalál” végpontjai között nyeri el a maga sajátosan cionista vagy antiszemita színezetét.) Noha Beke Albert 2002-es könyve egyesek szerint már „meggyőzően kimutatta” Márainak a zsidósághoz fűződő ambivalens viszonyát,⁹⁸ most anélkül, hogy az írókat mint orákulumot használnám,⁹⁹ csupán fölidézném 1943–44-es naplójegyzeteinek idevágó – s az újabb történeti kutatások fényében meglepően pontos és lényeglátó – sorait.

Mi történt itt huszonöt éven át? Egy érdekszövetkezet a feudális nagybirtok védelmében, Trianon ürügye alatt prolongált huszonöt éven át egy rendszert, mely finom és kevésbé finom terrorral elnyomott, elsikkasztott mindent, ami minőségi törekvés volt. Mindenki zsidó volt vagy zsidógyanús, vagy zsidófeleséges, vagy dekadens angol- és franciabarát, szabadkőműves és kommunista, akit joggal lehetett gyanúsítani, hogy minőséget akar. Az érdekszövetkezet nem akart minőséget; Kolozsvárról és Kassáról kiabáltak, hogy itthon ne változzon semmi, s nem mondhatta el senki, hogy Kolozsvárt és Kassát csak úgy lehet visszaszerezni, ha itthon olyan minőségi Magyarországot építünk fel, melynek vonzereje van a környező államok népeire és az elszakított magyarságra is.¹⁰⁰

Idézhettem volna a Márai-napló ellenkező értelmű bejegyzéseit – olyat is akár, amely szerint a zsidók „Egyformán kívánják, hogy pusztuljon el a nemzet”.¹⁰¹ De itt és most nem Márai igazságairól és tévedéseiről kívántam beszélni, csupán az alternatíváról. A feladat ugyanis – szerény véleményem szerint – ma is „csak” annyi, amennyit Márai a Vészkorszakban megjelölt: *minőségi Magyarországot építeni*. S a tapasztalat azt mutatja, hogy amikor e közös küldetéshez akár történészként, akár irodalomtörténészként megkísérlünk hozzájárulni, következetesen *folyamatokban* kell gondolkodnunk; előzményekben és következményekben, akkor is, amikor – s az esetek többségében bizony erről van szó – a magyar történelem, eszme- és irodalomtörténet párhuzamos, egymással organikusan összefonódó folyamatainak csupán egyetlen szakaszát, eseményét vizsgáljuk, interpretáljuk. Ez volna a feladat a trianoni békeszerződés alapján elcsatolt területeken turnézó, könyveit árusító Raffay Ernő számára, s egyúttal e sorok szerzője számára is. Mindazok számára, akik a magyar irodalom és kultúra ügye mellett kötelezték s fogják elkötelezni magukat.

JEGYZETEK

- ¹ Előadasként elhangzott 2020. január 27-én, a Magyar Írószövetség és a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete által közösen szervezett, *Ady-viták* című konferencián.
- ² MÓRICZ Zsigmond, *Ady*, Nyugat, 1920/3–4., 113.
- ³ Az Illyés-életmű hiteltelenítésének csaknem hat és fél-száz oldalt szentelő Beke Albert könyvét (*Illyés Gyula, a kommunista: Népi vagy kegyenc?*, Bp., L'Harmattan, 2019.) itt csupán lábjegyzetben említem. Minden elképzelést és szakmai mércét alulmúló pamfletjének főbb állításait számba venni külön tanulmányt kívánna.
- ⁴ KENYERES Zoltán, *Ady Endre*, Bp., Korona, 1998.
- ⁵ HERCZEG Ákos, *Az én alakzatai a modernség küszöbén: Szubjektivitás és költőiség Ady Endre lírájában*, doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem BTK, 2014. kéziratban.
https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/210082/Herczeg_Akos_disszertacio_titkosított.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- ⁶ TAKARÓ Mihály, *A szabadkőművesek és Trianon*, Trianoni Szemle, 2009/1., 28–35. Takaró víziójának szellemi előzményeihez lásd: *Magyarország felदारabolása és a szabadkőműveség: A Páriában 1917. évi jún. hó 28-án, 29-én és 30-án tartott szabadkőműves kongresszus*, ford. KOVÁCS István, Bp., Buschmann Nyomda, 1934. (Az OSZK gyűjteményében a 169.002-es raktári jelzeten.); A kérdés újszerű feldolgozását lásd *A szabadkőműves dosszié: A Magyar Királyi Belügyminisztérium szabadkőművesek megfigyeléséről szóló jelentése, 1938*, kiad. KÁNTÁS Balázs, SZABÓ Piroska,

tan. KÁNTÁS Balázs, Bp., Nagy Lajos Kiadó, 2019. (Az interneten: <http://real.mtak.hu/95646/>)

- ⁷ RÉVAI József, *Ady két lelke = Révai József Válogatott tanulmányai*, szerk., jegyz. F. MAJLÁT Auguszt, Bp., Kossuth – Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete, 1968, 51–87. A szóban forgó kifejezés egyébként magától Adytól származik – ld. *Két meggyőződésű emberek* című 1911-es cikkét.
- ⁸ KIRÁLY István, *Ady Endre*, Bp., Magvető, 1970 (Elvek és Utak), 1970, I–II.; Uő., *Intés az őrzőköz: Ady Endre költészet az első világháború éveiben (1914–1918)*, Bp., Szépirodalmi, 1982, I–II. „Nem volt szocialista” – szögezi le egy helyütt az irodalomtörténész. (*Ady Endre* = K. I., *Útkeresések*, Bp., Szépirodalmi, 1989, 16.) Másutt úgy jellemzi hőstét: „a munkásosztály vezető szerepét vállaló s a szocializmus perspektíváját magáévá tevő, népi forradalmár költő”. (*A megkötöttség verse: Ady Endre: Sípja régi babonának* = K. I., *Hazafiság és forradalmiság*, Bp., Kossuth, 1974, 287.)
- ⁹ „[A]z Adyt befogadó, felröptető irodalom: *zsídó*.” „[A] magyarrá válás folyamatát élő és sürgető, a zsidóságból (»mint rossz cipőből«) kilépő neofiták adták Ady életének közvetlen környezetét és közegét. Ők biztosították lét- és megnyilvánulási feltételeit, művelődésének, érdeklődésének orientációját attól a perctől kezdve, [hog] a XIX. és a XX. század fordulóján egy nagyváradi zsidó lapszerkesztő (Pásztor Béla) Debrecenből áthívta őt a fertályóra járásnyira fekvő »zsídós« Nagyváradra. (Hogy aztán mint a stafétabotot adják tovább: Fehér Dezsőtől Vészi József, Bródy Sándorig, Osvát Ernőig és Ignotusig.) Ez a hivatalos Magyarországon kívüli, vele szembe forduló közeg, amely felkarolta Adyt, soha nem látott kibontakozásra lehetőséget adó teret biztosított számára, hogy feudális kritikája, igazsága érvényre jusson – amely egyúttal az ő emancipált létezésüket, magyarrá váló döntésüket is legitimálja.” – KÖBÁNYAI János, *Ady Endre zsidó története* = ADY Endre, *Egy keresztvetés története: Zsidó történetek*, szerk., tan. KÖBÁNYAI János, Bp., Múlt és Jövő, 2006 (Múlt és Jövő Klasszikusok), 256, 248–249. „Ady [...] felbecsülhetetlen értéket jelentett Jásziék számára, már csak azért is, mert a maga törzsökös magyarságával mintegy »birtokon belüliként« képviselte azokat a nyugati értékeket, amelyeket a konzervatív és idegengyűlölő úri Magyarország kozmopolitákként utasított el.” – VERES András, „*Szeretném, ha szeretnének*”: *Az Ady-kultusz jelentése és jelentősége = „Komp-orozág megindult dühösen Kelet felé újra”: Ady magyarsága és modernsége*, szerk., bev. AGÁRDI Péter, Bp., Napvilág, 2014, 75. „Ady a nyugati civilizáció vonzáskörébe került, a művészetvallást követő, az esztétizáló kifinomultság kultuszát űző, a modernséget vállaló mozgalom cégtáblája lett.” – TVERDOTA György, „*Add ki jussomat: pénzt, paripát, fegyvert*”: *Ady magyarsága* = Uo., 250.
- ¹⁰ *Ady megmondja: Válogatás Ady Endre publicisztikai írásaiból*, szerk., bev. KIRÁLY Levente, Bp., Corvina, 2019.
- ¹¹ *Pardon... Az Új Nemzedék rovata Kosztolányi Dezső szerkesztésében 1919–1921*, szerk. ARANY Zsuzsanna, Bp., Osiris, 2019. A kortárs közbeszéd elrettentő példájaként álljon itt: BAYER Zsolt, „*Nem tanítok fasizta úrót!*”, Magyar Nemzet, 2020. február 7., 3.

- ¹² A Raffay Andrea néven önálló blogot vezető VASTAG Andrea írása (*Az álkereszténység kora*, Magyar Idők, 2018. október 17., 11.) komoly felháborodást keltetett a maga idején. DIÓSZEGI-HORVÁTH Nóra találóan mutatott rá: „Rádásul Vastag Andrea ahhoz, hogy Adyról lerántsa a leplet, egyébként annak a Raffay Ernőnek a könyvét ajánlja szíves forgatásra, aki legendás hírnevet szerzett már magának észvesztő összeesküvés-elméleteivel és durván antiszemita előadásaival.” – *A zsidókkal való keveredés támogatásával támadja Ady Endrét a Magyar Idők szerzője*, MÉRCE.hu, 2018. október 18. <https://merce.hu/2018/10/18/a-zsidokkal-valo-keveredes-tamogatasa-val-tamadja-ady-endret-a-magyar-idok-szerzoje/>
- ¹³ VERES András, *Szemponatok Ady „depolitizálásához” = Tanulmányok Ady Endréről*, szerk. KABDEBŐ Lóránt, KULCSÁR SZABÓ Ernő, KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, MENYHÉRT Anna, Bp., Anonymus, 1999, 46.
- ¹⁴ Bizonyítja ezt többek között a TAKARÓ Mihály által szerkesztett „alternatív” irodalomtörténet is: *Kárpát-medencei magyar irodalom 1920-tól az ezredfordulóig: Irodalomtörténeti kézikönyv és szöveggyűjtemény*, Bp., Méry Ratio, 2017.
- ¹⁵ RADNÓTI Sándor, *Ady aktualitása = „Komp-ország megindult dübösen Kelet felé újra”... i. m.*, 124.
- ¹⁶ ARATÓ László, *Ady az iskolában: Recepció apályban és dagályban = „Komp-ország megindult dübösen Kelet felé újra”... i. m.*, 226.
- ¹⁷ Lásd erről: TAKÁCS Miklós, *Ady, a korai Rilke és az „istenes vers”*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011 (Csonkai Könyvtár, 48).
- ¹⁸ ADY Endre, *A duk-duk-affér*, Új Idők, 1908. november 15., 443–444.
- ¹⁹ RAFFAY Ernő, *Ady Endre és a Nyugat: Sosem hallott titkos történetek*, Köröstarján–Kápolnásnyék, Kárpátia Stúdió, 2017, 106.
- ²⁰ *Uo.*, 103.
- ²¹ *Uo.*, 313–315. Az értelmezés már ott hibádzik, hogy *Az Úr érkezése* vagy az *Ádám, hol vagy?* közel egy évvel korábbiak, mint az ominózus cikk. Egészen más értelmezést adja a nevezetes affárnak: VERES, *Szemponatok... i. m.*; SZÉNÁSI Zoltán, „*Az irodalom bajdani bakói és koronaéret*”: *A Nyugat és A Holnap fogadtatása, különös tekintettel a konzervatív kritikára*, *Literatura*, 2013/1., 3–26., különösen 23–24. PÉTER I. Zoltán egyenesen a konzervatív irodalmi körök csapdájaként – a Herczeg Ferenc-féle Új Idők provokációjaként – tárgyalja az esetet: *Ady és a duk-duk affér*, Várad, 2015/7., 77–88. KOSZTOLÁNCZY Tibor, *Gyulai Pál utolsó nyilatkozata: Kontextus, újságírói morál, homály*, *Irodalomismeret*, 2018/1., 11–27.; UÓ., *A fiatal Osvát Ernő*, Bp., Universitas, 2009, 196–198.
- ²² „A tények: Ady életéhsége, melyet csupán egyetlen eszközzel lehetett csillapítani, pénzzel.” RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 211.
- ²³ *Uo.*, 235.
- ²⁴ *Uo.*, 314.
- ²⁵ *Uo.*, 305.
- ²⁶ *Uo.*, 209.
- ²⁷ FÜST Milán, *Az Ady-kérdéshez*, A Toll, 1929. augusztus 18., 17. Idézi: ARANY Zsuzsanna, *Kosztolányi Dezső élete*, Bp., Osiris, 2017, 380.
- ²⁸ Raoul GIRARDET, *Mythes et mythologies politiques*, Paris, Seuil, 1986.
- ²⁹ ABLONCZY Balázs, *Trianon-legendák*, Bp., Jaffa, 2015², 49.
- ³⁰ SZÁJER József, *A globalista utópizmus áfiuma és az ellene való orvosság*, Bp., Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2019, 17. (A kolofon szerint: „Csak ingyenes kiadványként terjeszthető”. Megjelent angol és német fordításban is: OSZK Rakt. 41.362 és 41.363.)
- ³¹ Raffay egyetlen lelkes és feltétlen „kritikusa” DÖBRENTEI Kornél volt, aki fenntartások nélkül laudálta kollégája munkáját: *A tehetség jellem is*, raffayerno.blog.hu, 2018. április 4. https://raffayerno.blog.hu/2018/04/04/dobren-tei_kornel_kritikaja_ady_endre_es_a_nyug-at_cimu_konyvemrol
- ³² ADY Endre, *A magyar Pimodán (Vallomások és tanulmányok I.)*, Nyugat 1908/1., 23.
- ³³ Lásd erről KIRÁLY István négykötetes monográfiájának *Az antropológiai válság* című alfejezetét: *Intés az őrzőköz... i. m.*, I, 531–622. Valamint: CZEIZEL Endre, *Ady Endre családfejjének és sorsának értékelése (I–II. rész)*, *Kortárs*, 2000/7., 56–71.; 2000/8., 117–128.
- ³⁴ ABLONCZY, *I. m.*, 110.
- ³⁵ „Tipikus megközelítés: Adyt azzal növeli [Szerb Antal], hogy megállapítása szerint Ady volt a politikai és világnézeti harcok kiváltója. Adyt tehát történelemformáló személynek állítja be, ami nevetséges és hiteltelen. Azok a személyek ugyanis, akik meghatározták a Magyar Királyság, a magyarság és az Osztrák–Magyar Birodalom életét, sorsát: Tisza István gróf, a magyar parlamenti pártok és vezetőik voltak.” – RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 105. Bánó Attila másként látja: „Ady Endre újságíróként és költőként a legjelentősebb magyar véleményformálók közé tartozott az előző századelőn.” – BÁNÓ Attila, *A „magyar ugar” lázadó költőjének felemás nézetei*, *Magyar Hírlap*, 2016. november 22., 8.
- ³⁶ RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 105.
- ³⁷ SIPOS Lajos, *Babits Mihály és a forradalmak kora*, Bp., Akadémiai Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete, 1976 (*Irodalomtörténeti Füzetek*, 91), 111–118.; 122–126.
- ³⁸ VERES András, *Kosztolányi Ady-komplexuma: Filológiai regény*, Bp., Balassi, 2012.
- ³⁹ JÓZAN Ildikó, *Irodalom és fordítás = A magyar irodalom története 1920-tól napjainkig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Gondolat, 2007, 52–68.
- ⁴⁰ A magyar lírai modernség kérdéséről, különös tekintettel az Ady–Kosztolányi-szövegkapcsolatokra lásd: BEDNANICS Gábor, „*Valami íz, valami kerget, hogy legyek a múlt folytatója*”: *Az esztétizálás kérdőjelei az esztéta modernségben* = B. G., *Beszédformák között*, Bp., Fiatal Írók Szövetsége, 2003 (*FISZ Könyvek*, 22), 31–64.
- ⁴¹ ORBÁN János Dénes, *Nem szentekből áll az irodalom: Ady Endre után már nem lehetett úgy írni, mint előtte*, *Magyar Idők*, 2018. november 3., 11. Ehhez lásd: CSEPREGI Evelyn, *A költő feláradalása (Ady 100)*, *Népszava*, 2019. január 26., Nyitott Mondat melléklet, 2–3. LUKÁCS György 1909-es összegzése szerint: „Így áll előttünk a harminc éves Ady Endre, mint a legerősebben, a legbiz-

- tosabban a jövőbe mutató magyar író valamennyi között. Az ő – a legmélyén – egészen időtlen lírája, mint szociális hatásaiban az egyedül számba jövő, mint az emberileg a legmélyebben megrázó, mint a formailag legizgatóbban aktuális mai magyar költészet.” – *Új magyar líra*, Huszadik Század, 1909/2., 292.
- ⁴² VEZÉR Erzsébet, *Perújítás a duk-duk-ügyben*, Irodalomtörténet, 1971/4., 737–778.
- ⁴³ VERES András, *Ady Endre és a szabadkőművesség = Szabadkőműves gondolatok*, szerk. MÁRTON László, Bp., Belvárosi, 1998, 191.
- ⁴⁴ BABUS Antal, *Ady Endre: Vallomás a patriotizmusról*, <http://ady.mtak.hu/hu/study.htm> Lásd még: VÁRKONYI László, *Ady és Jászai: „Magyar sors, magyar »fátum«...”*, Hítel, 2019/3., 54–63.
- ⁴⁵ SZLOVIKNÉ BERÉNYI Márta, *Ady, a szabadkőműves*, mnl.gov.hu, 2013. december 3. (A cikk közli Ady felvételi kérelmét a Martinovics páholyba.) http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/ady_a_szabadkomuves
- ⁴⁶ KUPÁN Árpád, *Ady Endre és a szabadkőművesség: Ady kapcsolatai a nagyváradi szabadkőművesekkel*, Várad, 2003/3., 72–78.
- ⁴⁷ „Kereken hét esztendő tagyága alatt, a jegyzőkönyvek szerint, mindössze négy ízben vett részt Ady a Martinovics páholy munkáin, 1912. május 3-án az avatásán, majd 1913. november 7-én, 1913. december 5-én és 1914. február 17-én” – állapította meg a szerző által következetesen negligált NACSÁDY András egy 1986-os párizsi előadásában (*Ady Endre, a szabadkőműves = Szabadkőművesség titkok nélkül: Dokumentumok és eszközök a magyar szabadkőművesség történetéből*, vál., szerk., bev. MÁRTON László, Bp., Noran Libro, 2018, 336.).
- ⁴⁸ RAFFAY Ernő, *Ady Endre és a szabadkőművesség*. Előadás, Nézsza, 2018. január 17., ~13:20 (Az előadás Szarka Péter *Magébreveztő* című sorozatának részeként hangzott el.) <https://www.youtube.com/watch?v=2XJac5ab72g>
- ⁴⁹ *Uo.*
- ⁵⁰ BAYER Zsolt, SZAKÁCS Árpád, *A kultúra diktatúrája*, Köröstárkány–Kápolnásnyék, Kárpátia Stúdió, 2018.
- ⁵¹ RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 31.
- ⁵² RAFFAY, *Szabadkőműves béklyóban... i. m.*, 12.
- ⁵³ *Uo.*, 255.
- ⁵⁴ OCTAVIAN GOGA, *Un anacronism: cultura națională maghiară*, Románul, 7 ianuarie 1913, 3–4. BRAUN Róbert fordításában: *Egy anacronizmus: magyar nemzeti kultúra [sic!]*, Huszadik Század, 1913/2., XXVIII. köt. (január–június), 201–204.
- ⁵⁵ Lásd erről: N. PÁL József, *Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady–Rákosi-vita: Egy konfliktusos esztétörténeti pozíció természete és következményei*, Jyväskylä – Pécs, University of Jyväskylä, Faculty of Humanities, Hungarian Studies, 2008 (Spectrum Hungarologicum, 1), 173–174, 212. Legújabbban: NAGY Levente, *A budapesti román filológiai tanszék százötven éve = Inter scyllam et charybdim: Identitásképző stratégiák és a budapesti román tanszék története: A Magyar és Román Történelmi Vegyesbizottság magyar és román szekciójának közös konferenciája*, szerk. MISKOLCZY Ambrus, HERGYÁN Tibor, NAGY Levente, Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 2013 (Europica Varietas), 88–90.
- ⁵⁶ RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 53.
- ⁵⁷ Míg Ady kapcsán megjegyzi a szerző, hogy „fogalma sem volt például az észak-moldvai csángómagyarok elnyomtatásának állapotáról, vagy a román politikai törekvésekről” (*Uo.*, 64.), Goga tevékenységével összefüggésben ugyanezeket a szempontokat következetesen negligálja. *Uo.*, 54.
- ⁵⁹ *Uo.* (Kiemelés tőlem – S. M.)
- ⁶⁰ TÓKÉCZKI László, *Tisza István eszméi, politikai arca*, Szentendre, Kairosz, 2000. Újabb kiadása: Bp., Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2018.
- ⁶¹ Lovász Károly *Wikipédia*-szócikkét idézi: RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 93.
- ⁶² *Uo.*, 283.
- ⁶³ Lásd erről: BÁNKI Éva, „Megszámlálhatatlan szál húzódik át a történeleken”: *Történelmi fordulat és prózapoeitika Kosztolányi Dező Édes Annájában és Tormay Cécile Bujdosó könyvében*, Múltunk, 2017/1., 132–148.; Másfelől: SZOLLÁTH Dávid, *Az elbeszélő hitelveztése: Tormay Cécile Bujdosó könyvének néhány narrációs problémájáról*, Jelenkor, 2013/2., 176–182.
- ⁶⁴ RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 10–11. Bár ALEXA Károly úgy véli, „Budapest 1919-es utcaképének legizgalmasabb megörökítője – centenáriumi munkák ide vagy oda – továbbra is Tormay Cécile *Bujdosó könyve*”, az „ajánlott olvasmány”-t ő sem tekinti történeti forrásnak. Tormay regényét az események „mitikus művészi formá”-jaként üdvözli (*Vörös város*, Magyar Nemzet, 2020. január 25., Lugas c. melléklet, 7.).
- ⁶⁵ „[M]ondom a legjobb magyar történészeket – magamat nem merem mondani, csak gondolom: M. Kiss Sándor, Szakály Sándor, Salamon Konrád, Popély Gyula. [...] egyikünk se akadémikus, nem is leszünk. Nem is leszünk.” – *Kik a barátaink, kik az ellenségeink? Dr. Raffay Ernő előadása* (Isaszeg, 2015. március 24.), 1. rész, 1:03:25 <https://www.youtube.com/watch?v=sz9BtewannEs>
- ⁶⁶ RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 23.
- ⁶⁷ *Uo.*, 29.
- ⁶⁸ *Uo.*, 46.
- ⁶⁹ *Uo.*, 35.
- ⁷⁰ *Uo.*, 64.
- ⁷¹ A téma más szempontú megközelítését lásd: AGÁRDI Péter, *Nemzeti értékviták és kultúrafelfogások 1847–2014*, Bp., Napvilág, 2015, 82–88.
- ⁷² RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 120–200.
- ⁷³ *Uo.*, 313.
- ⁷⁴ *Uo.*, 12.
- ⁷⁵ „Az első női páholyt, azt egy Schmidt Mária nevű – Schmidt Mária, a XX. Század Intézet, XXI. Század Intézet stb. stb. – milliárdos asszony [alapította], aki a magyarok mellé állt, a mostani kormány mellé állt. Ő alapította meg egy Balaton-felvidéki villában – mindegy, hogy hol, egy ismerősöm ott vót, tehát konkrétan tudom – a Napraforgó nevű női szabadkőműves páholyt.” – RAFFAY Ernő: *Ady Endre és a szabadkőművesség... i. m.*, ~10:43 <https://www.youtube.com/watch?v=2XJac5ab72g>
- ⁷⁶ SZLOVIKNÉ BERÉNYI, *I. m.*
- ⁷⁷ TIBORC Zsigmond, *Ady Endre felvétele a szabadkőműves páholyba*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1960/1., 71.

- ⁷⁸ SZÜCS László, *Ady Endre a Martinovics Szabadkőműves páholyban*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1961/1., 53–54.
- ⁷⁹ Ady „óriási lírikusi tehetséggel megáldott magyar”. (RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 114.) „A költő Ady nagyságát éppen az mutatja, hogy a romboló hatások ellenére is halhatatlan verseket tudott írni.” (RAFFAY, *Szabadkőműves béklyóban... i. m.*, 26.) „Ady egy óriási költő.” (~15:06); „Ady versei a világ költészetének az élvonalában vannak szerintem, azonban vannak versei, amelyeket én a kukába dobok.” (~15:11) „[O]lyan 50 halhatatlan verse [van], amivel a francia szimbolistákat lenyomja az asztal alá, a víz alá.” (~15:55.) – RAFFAY Ernő: *Ady Endre és a szabadkőműveség... i. m.* <https://www.youtube.com/watch?v=2XJac5ab72g>
- ⁸⁰ BÉKÉS Márton, *Fordul a szél*, Bp., Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2019, 11.
- ⁸¹ RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 232., 235., 241.
- ⁸² Példa gyanánt lásd a Szekfű Gyulától átvett, sajtótörténetileg tisztázatlan újságíróügy, az Ady–Apponyi-kapcsolat vagy a Martinovics páholy 1848-as megemlékezése kapcsán megfogalmazott hipotetikus állításokat (*Uo.*, 213, 291, 298.).
- ⁸³ *Uo.*, 264.
- ⁸⁴ „Komp-ország megindult dübösen Kelet felé újra”... *i. m.*, 25.
- ⁸⁵ RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 300.
- ⁸⁶ KIRÁLY István, *Napló 1956–1989*, szerk. SOLTÉSZ Márton, s. a. r., jegyz., KATONA Ferenc, SOLTÉSZ Márton, T. TÓTH Tünde, ford. KATONA Ferenc, bev. KIRÁLY Júlia, KIRÁLY Katalin, SOLTÉSZ Márton, utószó BABUS Antal, Bp., Magvető, 2018 (Tények és Tanúk), 54. (Kiemelés tőlem – S. M.)
- ⁸⁷ KENYERES Zoltán, *Ady*, Bp., Hungarovox, 2019. Különös tekintettel *A novelláiró története: Ady elbeszélései* című alfejezetre (115–135.).
- ⁸⁸ Az általam kifejtettel ellentétes következtetésre jutott, s a publicista Ady jelentőségét emelte ki: Kácsor Zsolt (*Levél Ady Endre szerkesztő úrhoz = „Komp-ország megindult dübösen Kelet felé újra”... i. m.*, 66–67.) és Veres András („Szeretném, ha szeretnének”... *i. m.* = *Uo.*, 73.). Ferencz Győző egyenesen arra figyelmeztet, hogy az Ady-publicisztika újraolvasása jótékony, galvanizáló hatással lehet a lírai életmű befogadására, értelmezésére (*A világosság lobogója alatt: Ady publicisztikája száz év után = Uo.*, 135, 169.).
- ⁸⁹ KÖBÁNYAI, *i. m.*, 271.
- ⁹⁰ RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 58.
- ⁹¹ NAGY László, *A föltámadás szomorúsága*, Új Írás, 1968/12., 64. Újraközlő: „Nekem Ady Endre ostora tetszik”: *Ady Endre és Nagy László Koczka Sándor műhelyében*, szerk., s. a. r. HEGEDŐS Mária, tan. SZÉCHENYI Ágnes, Bp., Fekete Sas, 2019, 117.
- ⁹² Lásd még a szerző *Balkáni birodalom* (Kárpátia Stúdió, 2010), *Harcoló szabadkőműveség: Küzdelem a katolikus egyház ellen* (Kárpátia Stúdió, 2011), *Szabadkőművesek Trianon előtt* (Kárpátia Stúdió, 2011), *Politizáló szabadkőműveség: Jászi Oszkár és a Martinovics Páholly államellenes tevékenysége 1906–1912* (Kárpátia Stúdió, 2013), *Erőély 1918–1919-ben* (Kárpátia Stúdió, 2019), és *Nagy-Románia megteremtése 1860–1920* (Kárpátia Stúdió, 2019) című munkáit.
- ⁹³ Miközben nincsenek illúzióim a vörös terrorttal, a Cserny József vezette alakulat kegyetlenkedéseivel kapcsolatban (lásd: *Vörös könyv 1919*, szerk. GELENCSÉR Miklós, Lakitelek, Antológia, 1993; újabban: Bp., Magyar Közlöny, 2016), mégis meglepve olvastam a szerző véleményét a fehérterror jogosságáról, nemzeti igazságszolgáltatás voltáról. „A Tanácsköztársaságnak nevességteljes fölfordulásra adott méltó válasz volt a visszatorlás: ennek során a magyarok határozottan megmutatták, hogy nem lehetséges megkísérelni Magyarországon a magyar, keresztény nemzetállam megsemmisítését következmények nélkül.” – RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 80. (Kiemelés tőlem – S. M.) Maga a jelenség természetesen nem új keletű: „Az ellenforradalmi diskurzusban [...] – írja TAKÁCS Tibor a '20-as évek Szamuely-képe kapcsán – a fehér különítményesek »atrocitásai« nemcsak azért számítottak jogosnak, mert egy sokkal brutálisabb erőszakra adott szükségszerű reakcióként jelentek meg, hanem azért is, mert azok »magyar nemzeti célok« követtek. Ez az erőszak a »miénk« volt, ezért nem is lehetett egy lapon említeni az »idegen« erőszakkal.” – *Erőszak ellenfényben: Szamuely Tibor az ellenforradalmi rezsimben = Terror 1918–1919: forradalmárok, ellenforradalmárok, megszállók*, szerk. MÜLLER Rolf, TAKÁCS Tibor, TULIPÁN Éva, Bp., Jaffa, 2019, 162–163.
- ⁹⁴ KIRÁLY István, *Ady Endre = K. I., Útkeresések*, Bp., Szépirodalmi, 1989, 17.
- ⁹⁵ KOVÁCS Alajos könyve a zsidóság és a kereszténység szociális tagozódásáról szóló vallási-felekezeti alapon disztinvál: *A zsidóság térfoglalása Magyarországon*, Bp., Kellner Nyomda, 1922.
- ⁹⁶ Például: „Íme a Magyarországra irányuló zsidó bevándorlás másik fontos következménye: a migránsok legdurvább emberei erőszakkal átveszik a hatalmat.” – RAFFAY, *Ady Endre és a Nyugat... i. m.*, 81. A „migránsok jogai”, „zsidó migráns populáció”, „migránsleszármazottak” stb. kifejezéseket lásd még: *Uo.*, 89, 172, 204, 222, 274, 283.
- ⁹⁷ JAKOV KATZ, *Cionizmus versus antiszemitizmus*, Múlt és Jövő, 2002/1., 28–35. (Ford. BASSA László)
- ⁹⁸ BEKE Albert, *Márai Sándor a magyarságról és a zsidóságról*, Bp., Szenci Molnár Társaság, 2002.
- ⁹⁹ RÉVÉSZ Sándor, *Az antimindenes: Márai Sándor használatáról és használhatatlanságáról*, Beszélő, 2008/6., 50–68. Különösen: 68.
- ¹⁰⁰ MÁRAI Sándor, *A teljes napló 1945–1944*, kiad. MÉSZÁROS Tibor, Bp., Helikon, 2006, 246.
- ¹⁰¹ MÁRAI Sándor, *A teljes napló 1947*, kiad. MÉSZÁROS Tibor, Bp., Helikon, 2007, 304. E végletesség tekintetében Márai és Ady feltűnő rokonságot mutat. „Nincs olyan szélsősége a magyar politikatörténetnek – írja Radnóti Sándor –, nincs olyan szélsősége a magyar nemzettudatnak a szélsőséges fajvédelemtől kezdve minden magyarságtudat tökéletes megtagadásáig – ahogy mondani szokták: a kozmopolitizmusig –, amely nála [ti. Adynál] már ne jelentkezne.” – RADNÓTI, *i. m.*, 119.